

КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ ВА ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ ЎРТАСИДАГИ АЛОҚАДОРЛИКНИНГ ИЛМИЙ- НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ

Каримов Жавлон Кузиевич

Тошкент давлат иқтисодиёт университети катта ўқитувчиси.

Тошкент, Ўзбекистон. jkarimov1976@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.55439/EIT/vol10_iss4/a16

Аннотация

Мақолада камбағалликни қисқартириш ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги алоқалар бўйича жаҳон тажрибаси олимларнинг тавсиялари ўрганилди. Кўпгина ривожланаётган мамлакатларда тенгсизлик даражаси ривожланган мамлакатларникига ўхшаш ёки ундан пастлиги, мамлакатлараро маълумотлардан фойдаланган ҳолда олиб борилган бир қатор тадқиқотлар ўсиш тенгсизликка на ижобий, на салбий таъсир кўрсатмаслигини ўрганишган. Мамлакатдаги амалий тадқиқотлар ҳам тез ва барқарор ўсиш кунига 1 доллардан кам даромад билан яшайдиган одамларнинг глобал улушини икки баравар камайтириш имконини тезлаштиради. Кучли ўсиш ва иш билан таъминлаш имкониятлари ота-оналарнинг фарзандларини таълим олишига сармоя киритиш учун рағбатларни яхшилади. Мақолада хорижий олимларнинг тадқиқотларини ўрганиб бир нечта иқтисодий ўсишнинг камбағалликни қисқартиришга таъсири бўйича хулосалар берилди.

Калит сўзлар: Иқтисодий ўсиш, қашшоқлик даражаси, тенгсизлик даражаси, ишсизликнинг ўсиши, қишлоқ хўжалиги, гендер тенгсизлиги.

Аннотация

В статье рассматриваются рекомендации ученых мирового опыта о взаимосвязи сокращения бедности и экономического роста. Во многих развивающихся странах, где уровень неравенства такой же или ниже, чем в развитых странах, ряд исследований с использованием транснациональных данных показал, что рост не оказывает ни положительного, ни отрицательного влияния на неравенство. Практические исследования в стране также показывают, что быстрый и устойчивый рост может ускорить возможность сокращения вдвое глобальной доли людей, живущих менее чем на 1 доллар в день. Сильный рост и возможности трудоустройства улучшат стимулы для родителей вкладывать средства в образование своих детей. В статье рассматриваются исследования зарубежных ученых и делаются выводы о влиянии ряда экономических подъемов на сокращение бедности.

Ключевые слова: экономический рост, уровень бедности, уровень неравенства, рост безработицы, сельское хозяйство, гендерное неравенство.

Abstract

This article examines recommendations of world experience scientists on the relationship between poverty reduction and economic growth. In many developing countries, where the level of inequality is similar to or lower than in developed countries, a number of studies using transnational data have found that growth does not have a positive or negative impact on inequality. Practical research in the country also suggests that rapid and sustainable growth could accelerate the

possibility of halving the global share of people living on less than \$1 a day. Strong growth and employment opportunities will improve incentives for parents to invest in their children’s education. The article examines the research of foreign scholars and draws a conclusion on the impact of several economic growths on poverty reduction.

Keywords: Economic growth, poverty rate, inequality rate, unemployment growth, agriculture, gender equality.

Кириш

Иқтисодий ўсиш ривожланаётган мамлакатларда қашшоқликни камайтириш ва ҳаёт сифатини яхшилашнинг энг кучли воситасидир. Мамлакатлар ўртасидаги тадқиқотлар ҳам, мамлакатдаги амалий тадқиқотлар ҳам тез ва барқарор ўсиш кунига 1 доллардан кам даромад билан яшайдиган одамларнинг глобал улушини икки баравар камайтириш имконини тезлаштиради. Ўсиш фаровонлик ва яхши имкониятларнинг қамров доираларини яратиши мумкин. Кучли ўсиш ва иш билан таъминлаш имкониятлари ота-оналарнинг фарзандларини таълим олишига сармоя киритиш учун рағбатларни яхшилади. Бу кучли ва ўсиб бораётган тадбиркорлар гуруҳининг пайдо бўлишига олиб келиши мумкин бўлиб, бошқарувни яхшилашга олиб келади. Шундай қилиб, кучли иқтисодий ўсиш инсон тараққиётига ёрдам беради, бу эса ўз навбатида ривожланишга ёрдам беради. Аммо турли шароитларда ўхшаш ўсиш суръатлари қашшоқликка, камбағалларнинг бандлик истиқболларига ва инсон тараққиётининг кенгроқ кўрсаткичларига жуда бошқача таъсир кўрсатиши мумкин.

Ўсишнинг қашшоқликни қай даражада камайтириши камбағалларнинг ўсиш жараёнида иштирок этиши ва унинг даромадларидан улуш олиш даражасига боғлиқ. Шундай қилиб, қашшоқликни камайтириш учун ўсиш суръати ҳам, шакли ҳам муҳимдир. Қашшоқликни қисқартириш бўйича муваффақиятли стратегия ўзининг асосий чора-тадбирлари сифатида тез ва барқарор иқтисодий ўсишга ёрдам бериши керак. Сиёсат олдидаги қийинчилик ўсишни рағбатлантирувчи сиёсатни камбағалларга очилаётган имкониятларда тўлиқ иштирок этиш ва шу билан ўсишга ҳисса қўшиш имконини берувчи сиёсат билан уйғунлаштиришдан иборат. Бунга меҳнат бозорларини яхшилаш, гендер тенгсизликларини бартараф этиш ва молиявий инклюзивликни ошириш сиёсати киради.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили

Мавзу доирасида кўплаб мутахассис олимлар иш олиб борган бўлиб, жумладан, Chen ва Ravallion ривожланаётган мамлакатлар тажрибасида, тенгсизликнинг кучайиши ёки камайиши билан бирга ўсишнинг тахминан тенг имкониятлари мавжудлиги тўғрисида иш олиб боришган[1]. Унда кўпгина ривожланаётган мамлакатларда тенгсизлик даражаси ривожланган мамлакатларникига ўхшаш ёки ундан пастлиги, мамлакатлараро маълумотлардан фойдаланган ҳолда олиб борилган бир қатор тадқиқотлар ўсиш тенгсизликка на ижобий, на салбий таъсир кўрсатмаслигини ўрганишган[1].

N.Birdsall ва J.L.Londonларнинг фикрича, ҳозирги кунга келиб ер ва таълим каби активларнинг бошланғич тенгсизлигини назорат қилиш, даромадлар тенгсизлиги ўсиш имкониятларини кенгайтириш ёки камайтиришда энди роль ўйнамайди[2] -деб таъкидлайдилар. Bourguignon ушбу саволга қашшоқликнинг ўсиш эгилувчанлигини иқтисодий ривожланишнинг бошланғич даражаси ва даромадлар тенгсизлиги билан боғлаш орқали жавоб беришга ҳаракат қилган[3].

Қашшоқликни камайтиришга эътибор қаратиш билан бирга, даромадлар ва активларни қайта тақсимлаш сиёсати ҳамда аҳоли жон бошига даромаднинг ўсиши

умуман қашшоқликнинг қисқаришига олиб келиши бўйича G.S.Fields ўз тадқиқотларида баён этган. [4]

Foster, James; Joel Greer; Erik Thorbeckelar ўз тадқиқотлари орқали Foster-Greer-Torbek индексларини ишлаб чиқдилар. Бу энг камбағал шахсларнинг қашшоқлигига катта аҳамият беради ва бу орқали эса уни қашшоқлик ва даромадлар тенгсизлигининг умумий ўлчови ва ривожланиш иқтисодиётида ушбу индексни машҳур танловга айлантиради[5].

Юқорида кўриб ўтилган мутахассис олимларнинг фикр-мулоҳазаларидан кўриниб турибдики, улар камбағалликни қисқартиришда даромадлар ва активларни қайта тақсимлаш ҳамда ер, таълим каби ресурслардан нотекис фойдаланишига эътибор қаратишган бўлиб, айнан камбағалликни камайтиришни иқтисодий ўсиш ўртасидаги алоқадорлиги тўғрисида тадқиқот олиб борилмаганлиги танланган мавзунинг долзарблигини ифода этади.

Тадқиқотнинг методологияси

Тадқиқотда нафақат мамлакатимиз иқтисодиёти, камбағаллик даражаси балки, таққослама таҳлилни амалга ошириш учун хорижий давлатларнинг мавзу доирасидаги тажрибаларнинг иқтисодий таҳлили ҳам амалга оширилган. Таҳлил натижаларининг мантқий хулосаси, иқтисодий ислохотларни муваффақиятли амалга оширган мамлакатларда жадал иқтисодий ўсиш ўта қашшоқликда яшовчи одамлар сонининг мутлақ қисқаришига олиб келишини ифода этишга ёрдам берди.

Таҳлил ва натижалар

Ривожланаётган мамлакатларнинг кенг доираси тажрибасини таққослайдиган тадқиқотлар тез ва барқарор ўсиш қашшоқликни камайтиришнинг ягона энг муҳим йўли эканлиги ҳақида доимий кучли далилларни топади. Ушбу мамлакатлараро тадқиқотларнинг одатий ҳисоб-китобларига кўра, мамлакатнинг ўртача даромадининг 10 фоизга ўсиши қашшоқлик даражасини 20 дан 30 фоизгача камайтиради[6]. Ўсишнинг қашшоқликнинг пасайиш тезлигини оширишдаги марказий роли алоҳида мамлакатлар ва уларнинг гуруҳлари бўйича тадқиқотлар орқали тасдиқланган. Хусусан, тадқиқотлар шундан далолат берадики, 1990-йилларда 14 та давлатда ўтказилган энг муҳим тадқиқот ўн йил давомида камбағалликни сезиларли ўсишни бошдан кечирган 11 мамлакатда пасайган ва ўсиш суръати паст ёки тўхтаб қолган уч мамлакатда ўсган.

Таҳлиллардан аниқланишича, аҳоли жон бошига даромаднинг ўртача бир фоизга ошиши қашшоқликни 1,7 фоизга қисқартирди[7]. Ушбу 14 давлат орасида қашшоқликнинг қисқариши айниқса Вьетнамда сезиларли бўлди, бу ерда қашшоқлик йилига 7,8 фоизга камайди. 1993 ва 2002 йилларда қашшоқлик даражасини 58 фоиздан 29 фоизга икки баравар камайтирди. Ушбу давр мобайнида пасайиш кузатилган бошқа мамлакатлар қаторига Эл Салвадор, Гана, Ҳиндистон, Тунис ва Уганда киради, уларнинг ҳар бирида қашшоқлик даражасини йилига 3-6 фоизга камайишига эришилди. Қашшоқликнинг умумий қисқаришига 1990-йилларнинг ўрталарида кўпчилик мамлакатларда бошланган ўсишнинг тикланиши сабаб бўлди. 14 мамлакатда ялпи ички маҳсулотнинг ўртача ўсиш суръати 1996-2003 йиллар оралиғида йилига 2,4 фоизни ташкил этди. Кўплаб бошқа мамлакатлар тадқиқотлари қашшоқликни камайтиришда ўсиш кучини кўрсатади:

Биргина Хитой 1979-йилдан буён 450 миллиондан ортиқ одамни қашшоқликдан қутқарди. Далиллар шуни кўрсатадики, 1985-2001 йиллардаги тез иқтисодий ўсиш қашшоқликнинг бу даражада қисқаришида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган[8].

Ҳиндистонда 1980-йиллардан бери қашшоқлик сезиларли даражада пасайди, бу кўрсаткичлар 1990-йилларга келиб тезлашди. Бу Ҳиндистоннинг ушбу даврдаги таъсирчан ўсиш рекорди билан кучли боғлиқ эди[9].

Мозамбик қисқа вақт ичида ўсиш билан боғлиқ қашшоқликнинг тез қисқаришини кўрсатади. 1996 йилдан 2002 йилгача бўлган даврда иқтисодиёт 62 фоизга ўсди ва қашшоқликда яшовчи аҳоли улуши 69 фоиздан 54 фоизга камайди[10].

Ўсиш ва қашшоқликни камайтириш ўртасидаги ижобий боғлиқлик аниқ. Даромад тақсимотининг ушбу муносабатларга таъсири, хусусан, юқори тенгсизлик ўсиш натижасида юзага келадиган қашшоқликнинг қисқаришини камайтирадими - унчалик аниқ эмас. Даромадлар тенгсизлигининг дастлабки даражалари ўсишнинг қашшоқликни камайтиришга қанчалик кучли таъсир қилишини аниқлашда муҳим аҳамиятга эга. Бу борада Ravallion ўз тадқиқотида, даромад даражасининг бир фоизга ошиши тенгсизлик жуда паст бўлган мамлакатларда қашшоқликнинг 4,3 фоизга ёки ўта тенгсиз мамлакатларда камбағалликнинг 0,6 фоизга камайишига олиб келиши мумкинлигини таъкидлаган[11].

Бундай ҳисоб-китобларни ўзгарувчиларнинг кўплигини ҳисобга олган ҳолда эҳтиёткорлик билан талқин қилиш керак. Агар ўсиш билан бирга тенгсизлик ортиб бораётган бўлса ҳам, камбағал одамлар фойда кўрмасликлари шарт эмас - улар бошқа уй хўжаликларига қараганда ўсишдан камроқ фойда кўрадилар. Аммо кенг тарқалган эътиқоддан фарқли ўлароқ, ўсиш тенгсизликнинг кучайишига олиб келиши шарт эмас. Баъзи назарий тадқиқотлар ўсиш ва тенгсизлик ўртасидаги сабабий боғлиқликни кўрсатса-да, сўнгги эмпирик тадқиқотларнинг консенсусига кўра, тенгсизлик ва даромадларнинг ўзгариши ўртасида изчил боғлиқлик йўқ.

Бу ўсишнинг ортиши баъзи мамлакатларда тенгсизликнинг кучайишига олиб келмади, дегани эмас. Масалан, Хитойда ҳам, Ҳиндистонда ҳам 1990-йилларда ўсиш суръатлари ортгани сабабли тенгсизликнинг кучайиши кўзатилган. Бангладеш ҳам, Уганда ҳам, агар 1992 ва 2002 йиллар оралиғида даромад тақсимотини кенгайтирмаганда эди, қашшоқликнинг юқори суръатларига эришган бўлар эди. Хулоса қиладиган бўлсак, Угандада қашшоқликда яшовчи одамларнинг улуши ушбу давр охирида 38% ўрнига 30% бўлиб, камбағаллар ўсишдан мутаносиб равишда фойда кўрганлар[12].

Ўсиш ва тенгсизлик ўртасидаги мураккаб, икки томонлама боғлиқлик туфайли, бундай пропорционал ўсиш мумкин ёки йўқлигини айтиш мумкин эмас. Агар шундай бўлса ҳам, бу юқори ўсиш эвазига келган бўлиши мумкин. Агар ўсиш суръати етарли даражада қисқартирилган бўлса, қашшоқликнинг қисқариши ҳар бир мамлакатнинг юқори, аммо нисбатан тенг бўлмаган ўсиш тажрибасидан камроқ бўлиши мумкин эди. N.Birdsall ва J.L.Londonopolарнинг фикрича, ҳозирги кунга келиб ер ва таълим каби активларнинг бошланғич тенгсизлигини назорат қилиш, даромадлар тенгсизлиги ўсиш имкониятларини кенгайтириш ёки камайтиришда энди рол ўйнамайди[13].

Таъкидлаш жоизки, иқтисодий ўсиш иш жойларини яратади ва шунинг учун камбағалларнинг асосий ҳамда кўпинча ягона активи бўлган ишчи кучига талаб кучаяди. Ўз навбатида, бандликни ошириш юқори ўсишни таъминлашда ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлди. Сўнгги 10 йил ичида жаҳон иқтисодиётидаги кучли ўсиш ҳозирда дунёнинг меҳнатга лаёқатли аҳолисининг аксарияти иш билан банд эканлигини англатса-да, дунёнинг ҳар бир минтақасида, ёшларнинг ишсизлиги асосий муаммо бўлиб қолмоқда. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, ёшлар бутун дунё бўйлаб меҳнатга лаёқатли аҳолининг 25 фоизини, аммо ишсизларнинг 47 фоизини ташкил қилади[14].

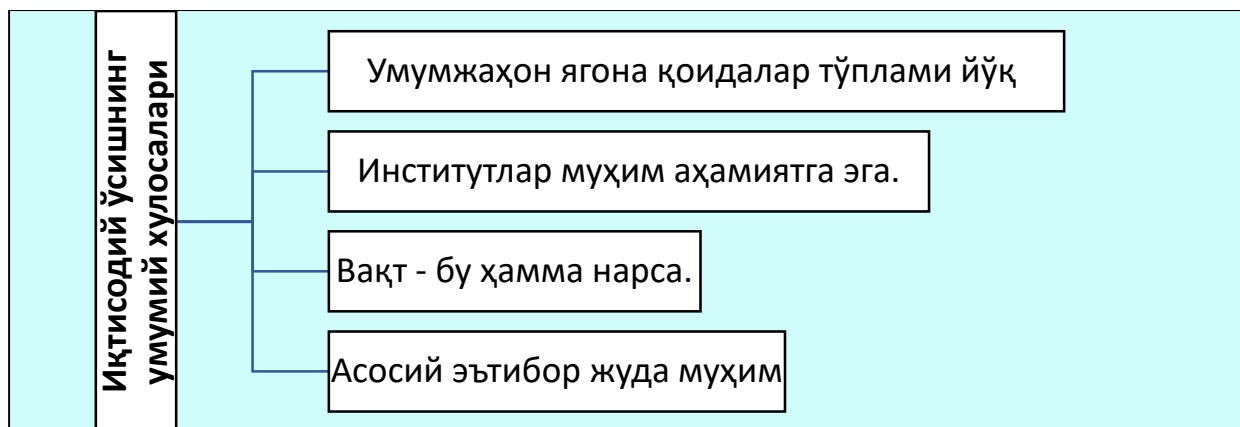
Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, пандемия таъсирида ҳозирги кунда глобал бандлик 400 миллиондан ортиқ кишига кўпайди. Бу ўсишнинг катта қисми Хитой ва Ҳиндистон ҳиссасига тўғри келса-да, деярли барча янги иш ўринлари ривожланаётган мамлакатларда яратилган. Паст малакали иш ўринлари учун реал иш ҳақи бутун дунё бўйлаб ЯИМ ўсиши билан ортди, бу эса энг камбағал ишчилар глобал савдо ва ўсишдан наф кўрганини кўрсатади. Таҳлиллар каттароқ глобал интеграция халқаро инвесторлар иш ҳақини пасайтиради, деган қўрқувлар асоссиз эканлиги исботлади.

Дарҳақиқат, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар бўйича далиллар фирмаларнинг меҳнат стандартлари паст эмас, балки юқорироқ бўлган мамлакатларга жалб қилинганлигини кўрсатди. Паст инфляция, экспортга йўналтирилганлик ва паст меҳнат солиқлари каби макроиқтисодий омиллар ўсиш орқали қанча бандлик яратилишини аниқлашга ёрдам беради. Бу борада қишлоқ хўжалиги, саноат ва хизмат кўрсатиш соҳалари ўртасидаги иқтисодиётнинг мувозанати каби таркибий омиллар ҳам муҳимдир. Ўсиш ва бандлик ўртасидаги муносабатлар барқарор ижобий бўлиб қолса-да, минг йилликнинг бошидан бери алоқанинг кучи бироз заифлашди. Бу баъзи мамлакатларда "ишсизликнинг ўсиши" ҳақида ташвиш уйғотади. Аммо ўсиш ва бандлик ўртасидаги муносабатлар заифлашаётган бўлса ҳам, бу келажакда юқори ўсиш стратегияси учун кучлироқ асосни таклиф қилиши мумкин. Бундан ташқари, тенденция узоқ муддатда янада кўпроқ иш ўринлари яратиш учун асос бўлиши мумкин бўлган маҳсулдорликнинг яхшиланишини яшириши мумкин.

Энг муҳими, иқтисодий ислохотларни муваффақиятли амалга оширган мамлакатларда жадал иқтисодий ўсиш ўта қашшоқликда яшовчи одамлар сонининг мутлақ қисқаришига олиб келди. Хусусан бу борада, Хитой ва Ҳиндистон бозор кучларига бўлган ишончни оширди, бироқ уларнинг сиёсати кўп жиҳатдан илгари сурилганлардан фарқ қилди. Ушбу тадқиқот мажмуасининг марказий натижаси иқтисодий ўсишнинг мураккаблигини қайта кашф этиш, унинг оддий формулаларга мос келмаслигини тан олишдир. Албатта, универсал қоидалар тўплами йўқ. Барқарор ўсиш вақт ўтиши билан бажарилиши керак бўлган жисмоний ва инсон капиталини тўплаш, ресурсларни тақсимлашда самарадорлик, технологияни ўзлаштириш ва ўсишнинг афзалликларини баҳам кўриш каби асосий функцияларга боғлиқ.

Ушбу функциялардан қайси бири вақтнинг ҳар қандай нуқтасида энг муҳим ҳисобланади ва шунинг учун қайси сиёсатни жорий қилиш керак, бу функцияларни бажариш учун қайси институтлар яратилиши керак ва қайси кетма-кетликда дастлабки шартлар амалга оширилиши керак. Сўнги тажриба ва сўнги тадқиқотлардан тўртта умумий хулосани келтиришимиз мумкин:

1. Умумжаҳон ягона қоидалар тўплами йўқ. Умумий сиёсат тамойилларини ягона сиёсий ҳаракатлар тўпламига айлантириш доимий мумкин эмас. Жаҳон банки ҳисоботида: “Макроиқтисодий барқарорлик, ички либераллаштириш ва очиқлик” тамойиллари тор маънода “фискал тақчилликни минималлаштириш, инфляцияни ва тарифларни минималлаштириш, хусусийлаштиришни максимал даражада ошириш, молияни максимал даражада либераллаштириш” деган маънони англатади, Бу ўзгаришлар қанчалик кўп бўлса, ҳар доим ва ҳамма жойда шунчалик яхши бўлади деган фараз билан - бу мақсадга мувофиқ тамойилларни амалга ошириш. Ўсишни таъминлаш учун асосий мезонларга риоя қилиш керак, аммо уларни амалга ошириш учун сиёсат ва институтларнинг ягона комбинацияси йўқ (1-расм).

1-расм. Иқтисодий ўсишнинг умумий хулосалари¹

1. Хусусий инвестициялар учун кучлироқ рағбатлантиришни яратиш бир мамлакатда мулк ҳуқуқлари хавфсизлигини яхшилашни, бошқасида эса молия секторини яхшилашни талаб қилиши мумкин. Ривожланиш даражасига қараб, технологик ушлаш кучлироқ ёки заифроқ патент муҳофазасини талаб қилиши мумкин. Бу ўсиб бораётган мамлакатларда нега бундай турли хил сиёсат конфигурациясига эга эканлигини ва нима учун бошқа мамлакатда муваффақиятли сиёсат ислохотларини нусхалашга уринишлар кўпинча муваффақиятсиз яқунланишини тушунтиришга ёрдам беради.

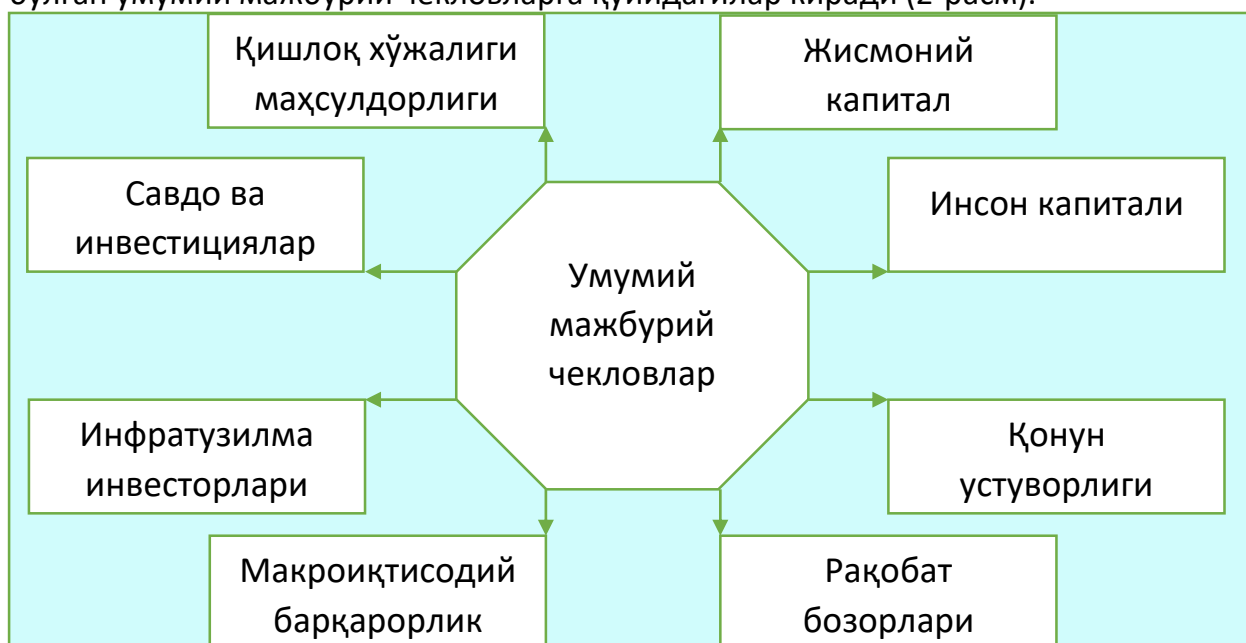
2. Институтлар муҳим аҳамиятга эга. Институционал контекст, эҳтимол, маълум бир сиёсат мос келадими ёки йўқлигини аниқлашда энг муҳим омил ҳисобланади. Институтларни қонун устуворлиги ва мулк ҳуқуқларини таъминлаш асосида бозорлар фаолият юритадиган доира сифатида кўриш мумкин. Турли хил тадбирлар ва сиёсатлар турли институционал шароитларга таъсир қилади.

3. Вақт - бу ҳамма нарса. Кўпинча, тадқиқот фақат керакли нарсага қаратилганлиги белгиланади, қачон керак бўлганлиги ҳақидаги савол камдан-кам ҳолларда ўрганилди ва бу эса ҳалокатли оқибатларга олиб келди. Бундан икки алоҳида сиёсатларнинг кетма-кетлиги ва уларнинг киритилиш тезлиги каби омиллар ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Шарқий Европада бозорга асосланган ислохотлар "шок терапияси" сифатида тез ва бир вақтнинг ўзида жорий этилди. Институционал ислохотлар ҳатто давлат иқтисодиётининг катта қисми хусусийлаштирилган ва тартибга солинмаган ҳолда ҳам тўлиқсиз қолди. Бу кўплаб мамлакатларнинг аксариятида ишлаб чиқаришнинг пасайишига олиб келди. Айрим давлатларда валюта курсининг рақобатбардошлиги ва ишлаб чиқариш секторининг реакцияси ҳақида кўп ташвишланмасдан, савдо ислохотлари тез суръатлар билан амалга оширилди. Бундан фарқли ўлароқ, худди шу даврда Ҳиндистонда савдо ислохотлари босқичма-босқич амалга оширилди, экспорт ўсишини таъминлаш учун валюта курси рақобатбардошлиги сақланиб қолди ва Ҳиндистон саноат сектори ривожланди.

4. Асосий эътибор жуда муҳим. Ислохотлар саъй-ҳаракатлари танлаб олиниши ва иқтисодий ўсишнинг "мажбурий чекловлари"га қаратилиши керак. Ҳукуматлар фақат қарама-қарши сиёсатни амалга ошириш васвасасидан қочишлари ва ўрнига эътиборни керак бўлган жойга қаратишлари керак. Бу Вашингтон консенсусининг формулали ёндашувидан қочиш, мамлакатнинг индивидуал хусусиятларини тан олиш ва янада қатъий иқтисодий таҳлил қилишни ўта муҳим қилади. Мажбурий чекловларни

аниқлашнинг ишончли усули бўлмаса-да, соғлом фикр ва иқтисодий таҳлил ёрдам бериши мумкин. Агар инвестициялар заиф мулк ҳуқуқлари билан чекланган бўлса, молиявий воситачиликни яхшилаш ўсишни рағбатлантиришга ёрдам бермайди. Агар инвестициялар капиталнинг юқори харажати билан чекланса, институционал сифатни яхшилаш ўсишни катализацияламайди. Жаҳон банкининг ҳисоботида таъкидланишича, тажриба ва мажбурий чекловларнинг моҳиятини ўрганиш ислохотлар жараёнининг ажралмас қисмидир. Ҳукуматлар учун маълум бир вақт ва ривожланиш босқичида мажбурий чекловларни аниқлаш осон эмас, аммо "ўсиш диагностикаси" бўйича таклифлар истиқболли кўринади.

Ўсиш стратегиясини шакллантиришда ўсиш бўйича мажбурий чекловлар ва уларни бартараф этиши мумкин бўлган сиёсий ҳаракатларни алоҳида мамлакат таҳлили муҳим аҳамиятга эга. Сўнги тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ўсиш охир-оқибат капитал ва меҳнатга инвестициялар ҳамда инновациялар ва технологик сингдириш жараёнлари орқали ушбу ишлаб чиқариш омилларининг унумдорлигини ошириш билан боғлиқ. Паст даромадли минтақалар учун энг долзарб савол бу паст даражадаги инвестициялар ва унумдорлик ўсишини қандай ошириш бўлса, кўриб чиқилиши керак бўлган умумий мажбурий чекловларга қуйидагилар киради (2-расм).

2-расм Умумий мажбурий чекловлар²

Энди 2-расмда келтирилган чекловларнинг ҳар бирига изоҳ берадиган бўлсак:

1. Жисмоний капитал. Ўсиш жисмоний капиталга - ишлаб чиқаришда марказий бўлган заводлар, машиналар, хом ашё ва бошқаларга инвестицияларни талаб қилади ҳамда барча миқёсдаги инвестициялар молиявий капитални талаб қилади. Барқарор ўсишга эришган ҳар бир мамлакат ялпи ички маҳсулотга нисбатан ички ва хорижий инвестициялар даражасини сезиларли даражада оширишга муваффақ бўлди. Муҳим технология, одатда, мамлакатнинг технологик зинапоёга кўтарилишини қўллаб-қувватловчи заводлар ва машиналар каби капитал товарларда мужассамланади.

2. Инсон капитали. Таълим ва кўникмаларга инвестициялар ўсишни таъминлаш учун машиналар ва заводларга инвестициялар каби муҳим бўлиши лозим. Ушбу "инсон капиталига" инвестициялар айниқса жозибадор, чунки у бевосита инсон

ривожланишини яхшилашга олиб келади ва ўсишни рағбатлантиришга ёрдам беради. Ушбу инвестиция харажатлари ҳам тўғридан-тўғри (масалан, мактаб жиҳозлари ва китоблар нархи) ва билвосита (таълимда қолишдан маҳрум бўлган иш ҳақининг имконият харажатлари) бўлади. Уларни яхшилаш, таълим даромадини ошириш (малакали ишчиларнинг иш ҳақи) билан биргаликда таълимга инвестицияларни ошириши мумкин.

3. Қонун устуворлиги. Ишбилармонлик муҳотида инвестицияларнинг даромадлари инвесторлар томонидан олинишини таъминлайдиган кафолатлар бўлиши керак. Сиёсий беқарорлик, коррупция ва жиноятчилик потенциал даромадларга таҳдид солиши ҳамда инвестицияларни ёқимсиз қилиши ва шу билан ўсиш истиқболларига путур етказиши мумкин. Тадқиқотда паст даромадли ҳудудлардаги инвестиция муҳитининг сўнги тадқиқотлари шартномаларнинг қонуний бажарилиши ва тартибга солишга риоя қилиш харажатлари бизнеснинг рентабеллигига энг катта салбий таъсир кўрсатаётганини аниқланди.

4. Рақобат бозорлари. Рақобат одатда истеъмолчиларнинг монополияга қараганда арзонроқ нархларда кўпроқ товарлар олиш имкониятини таъминлайди. Регламентдан оқилона фойдаланиш рақобат муҳитини мустақамлашга ёрдам беради. Бу ҳар қандай алоҳида манфаатлар гуруҳи томонидан қўлга киритилиши мумкин бўлмаган мустақил орган томонидан қўлланилиши муҳимдир. Баъзи саноат тармоқлари (хусусан, коммунал хизматлар), агар улар катта бўлса, улар эга бўлган катта харажатларни тежаш туфайли рақобатга осонликча берилмаса-да, бу кўп ҳолларда қўлланилмайди.

5. Макроиқтисодий барқарорлик. Инвесторлар ўзлари кутаётган даромад даражаси ва инвестиция лойиҳасининг таваккалчилигидан келиб чиқиб қарор қабул қилади: риск қанчалик юқори бўлса, талаб қилинадиган даромад даражаси шунчалик юқори бўлади.

6. Инфратузилма инвесторларни билимга, капитал, меҳнат ва хом ашё манбаларига ҳамда бозорларга яхши киришлари учун лозим. Бунинг учун транспорт инфратузилмаси, шунингдек, электр энергияси ва бошқа коммунал хизматлар билан мунтазам таъминлашни таъминлаш керак. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ҳозирги кунда мамлакатимизда транспорт ва энергетика корхоналар учун билвосита харажатларнинг энг катта қисмини ташкил қилади, бу эса кўпчилик ҳудудлардаги фирмаларнинг рақобатбардошлигига катта таъсир кўрсатади.

7. Савдо ва инвестициялар учун очиқлик. Сўнги пайтларда ҳеч бир мамлакат жаҳон бозорларига муваффақиятли интеграция қилинмасдан барқарор ривожланмаган. Бунинг товар бозорларига интеграция ва кириш бозорларига интеграция, хусусан, молиявий капиталга интеграция каби икки жиҳати бор.

8. Қишлоқ хўжалиги маҳсулдорлигини ошириш. Кам даромадли мамлакатларда одатда йирик қишлоқ хўжалиги тармоқлари мавжуд. Қишлоқ хўжалигида маҳсулдорликнинг ошиши кўпинча ўсиш катализатори бўлиб хизмат қилади, шунингдек, ушбу соҳаларда банд бўлган одамларнинг кўплиги туфайли қашшоқликни камайтиришга кучли таъсир кўрсатади. Технологияларни мослаштириш ёки ривожлантириш, уруғлик, ўғит ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари учун қишлоқ хўжалиги бозорларини яхшилаш бу жараёнга ёрдам беради.

Хулоса

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, кўпгина камбағал мамлакатлар учун қишлоқ хўжалиги яқин келажакда ўсиш, қашшоқликни камайтириш ва озиқ-овқат

хавфсизлигига эришиш йўлидаги саъй-ҳаракатларининг маркази бўлади. Технологик инновациялар орқали қишлоқ хўжалигининг рентабеллигини ошириш орқали уни янада фойдали қилиш асосий вазифадир. Агар мамлакатимиз ҳудудларида қишлоқ хўжалиги маҳсулдорлигини ошириш ва ишлаб чиқариш каби кўпроқ диверсификацияланган, юқори маҳсулдорлик учун ишчи кучини бўшатиш учун муваффақиятли "яшил инқилоб" ни бошласа, бу камбағалликни қисқартиришда жуда муҳим бўлиб, бунинг асосида аҳолининг маълумоти катта роль ўйнайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Chen and Ravallion (1997), Easterly (1999), Dollar and Kraay (2002), (Ravallion, 2004, 2007)
2. Birdsall, N. and J.L. Londono (1997), 'Asset Inequality Matters: An Assessment of the World Bank's Approach to Poverty Reduction', American Economic Review, 87(2), AEA Papers and Proceedings: 32-37.
3. Bourguignon, F. (2002) "The growth elasticity of poverty reduction: explaining heterogeneity across countries and time periods". presented at the conference Growth and Inequality: Issues and Policy Implications organized by CESifo in Munich, Germany.
4. Fields, G. S. (1989) "Changes in Poverty and Inequality in the Developing Countries", mimeographed paper.; Ravallion, M. (1997) "Can High Inequality Developing Countries Escape Absolute Poverty" Economics Letters, No 56, pp51-57.
5. Foster, James; Joel Greer; Erik Thorbecke (1984). "A class of decomposable poverty measures". Econometrica. 3. 52 (3): 761–766. doi:10.2307/1913475. JSTOR 1913475
6. Adams, R (2002) Economic Growth, Inequality and Poverty: Findings from a New Data Set, Policy Research Working Paper 2972, World Bank, February 2002, and Ravallion, M and S Chen (1997) 'What Can New Survey Data Tell Us about Recent Changes in Distribution and Poverty?' World Bank Economic Review, 11(2): 357-82
7. Operationalising Pro-Poor Growth (OPPG) Programme (2005), 'Pro-Poor Growth in the 1990s: lessons and insights from 14 countries'
8. Lin (2003), Economic Growth, Income Inequality, and Poverty Reduction in People's Republic of China, Asian Development Review, vol. 20, no. 2, 2003, pp. 105-24
9. HBhanumurthy and HMitra (2004), Economic Growth, Poverty, and Inequality in Indian States in the Pre-reform and Reform Periods, Asian Development Review, vol. 21, no. 2, 2004, pp. 79-99
10. Arndt, James, and Simler (2006), Has Economic Growth in Mozambique Been Pro-Poor?, Food Consumption and Nutrition Division Discussion Paper 202
11. Ravallion (2007), Inequality is Bad for the Poor, Chapter 2 in Inequality and Poverty Re-examined, ed Jenkins and Micklewright, Oxford
12. Besley and Cord (2007)
13. Birdsall, N. and J.L. Londono (1997), 'Asset Inequality Matters: An Assessment of the World Bank's Approach to Poverty Reduction', American Economic Review, 87(2), AEA Papers and Proceedings: 32-37.
14. Global Economic Prospects, 2017